

HET WOORD VAN DE WEEK

ORGAAN VAN DE HUMANISTISCHE LUISTERKRING

Administratie Humanistische Luisterkring, Oudegracht 152, Utrecht. Postgiro 58.
Abonnementsprijs f 4,— per jaar. Buitenland f 5,60 per jaar, voor België f 4,60.
Voor leden van de Humanistische Luisterkring f 3,— per jaar. Losse nummers f 0,25.
Contrib. Luisterkr. f 1,—. Dit bedrag tezamen met bovengenoemde f 3,— te voldoen.

LANDDAG TE DRIEBERGEN! VAN HET HUMANISTISCH VERBOND

31 mei 1962 (Hemelvaartsdag)
in „HET GROTE BOS” DOORN

PROGRAMMA:

- 10.00 uur aankomst en begroeting.
- 11.00 uur opening door de voorzitter gewest Utrecht en 't Gooi, de heer A. V. Dahler.
- 11.10 uur excursies:
- a. rondgang in het Grote Bos. Bezichtiging van een bungalow ($\pm$ 1 u.).
 - b. Leersumse Veld. Meeuwenbroedkolonie ($\pm$ 5/4 u. lopen).
 - c. Gimbornpark. Exotische planten en bomen. ($\pm$ 1 u. lopen).
 - d. Wijk bij Duurstede en de sluizen naar de Rijn. ($\pm$ 20 min. lopen).
 - e. Evangelische Broedergemeente „Hernhutters”. ($\pm$ 5/4 u. rondgang).
- 13.00 uur eigen boterhammen nuttigen. (Eventueel is ook een maaltijd te bestellen.)
- 14.00 uur Vox Humana.
- 14.30 uur kleinkunst door mevrouw H. de Goede-Baljet.
- 15.00 uur prof. dr. B. W. Schaper spreekt over: „Voor een Open Humanisme”.
- 16.00 uur Vox Humana.
- 16.15 uur sluiting, theedrinken en afscheid nemen.
- 17.00 uur vertrek.

Vanaf 14 uur hebben we een apart programma voor de jeugd, met eigen leiders en in een apart gebouwtje.

De toegangsprijs is vastgesteld op f 2,— p.p., 3 consumpties inbegrepen. Kaarten op de dag zelf aan de ingang verkrijgbaar.

OOK DAT IS EEN VERKEERSAGENT

Misschien is dit kwartier wel een geschikt ogenblik, om het eens met elkaar te hebben over de relatie die er bestaat tussen mensen en mensen. Een broze en daardoor nogal kwetsbare relatie, zoals u zal zijn opgevallen.

Hoe komt het toch, dat er tussen twee of meer mensen zo licht iets als een kortsluiting ontstaat? Ik geloof, dat althans één van de oorzaken daarvan hierin schuilt, dat het contact tussen de een en de ander maar ten dele van hen afhankelijk is. Wellicht honderd factoren buiten hen spelen daarin mee. O neen, het is niet noodzakelijk, dat zij alle honderd op u afstormen. Enkele zijn al voldoende om een regen van vonken te veroorzaken. Zoals 't er ook maar een paar zijn die u soms doen verzuchten: „Ik wou, dat ik op een onbewoond eiland zat!” Zou het waar zijn? Zou dat uw zorgen verminderen en uw geluk verhogen — wat werkelijk niet altijd hetzelfde is? Intussen zit u niet in zo'n verlaten oord. U woont in Dokkum, Delft of Den Bosch. U werkt bij een grote bankinstelling, in een druk bezocht warenhuis of in een fabriek waar het stampt en daverd. En al zoudt u werkzaam zijn bij een klein bedrijf... dan nog zouden dan tallozen in- en uitlopen. Want wij zijn met zeer velen. Van de bekende „brede massa” maken u en ik maar een klein deel uit. Toch bent u die daar op dit ogenblik aan uw toestel zit een wereld-in-een-wereld. Een dynamo, een krachtcentrale, een zend- en ontvangapparaat. Ragfijn geconstrueerd, met onder zijn scheddak een adembenemend precisiecomplex — ziehier elk willekeurig mensenkind. Zo bestaan wij als enkelingen en zo leven wij met een ontzaglijk aantal soortgenoten. Men kan dus niet spreken van één kleine wereld in een grote, maar van miljarden op die ene werelddol. Miljarden kleine werelden... miljarden mensen. Samen moeten zij ademen, maar ook samen streven en samenstemmen.

Tot zover is wat ik u tekende nog van vrij aanvaardbare vorm. Een grote wereld, vol fijn bewerkte wezens, wier opdracht het is allereerst *mens* te zijn; gezamenlijk en afzonderlijk. Maar zie — daar komt de praktijk dit beeld verstoren, door aan onze schets een reeks diepzwarte lijnen toe te voegen. Want maar al te dikwijls leidt dat samen leven tot botsing en explosie. Vaak is de kortsluiting niet van de lucht.

Ontmoedigende ervaring, nietwaar, dat wij mensen veelal zo weinig saamhorigheid kennen, hoewel wij toch „samenhoren”.... Zouden wij te intens met onszelf bezig zijn? U kent haar wel, de zegswijze: „Ieder voor zich en God voor ons allen”. Maar dat is geen samenstemming, dat is samenspanning! Als het steeds opnieuw tot onenigheid komt, ja, dan wordt dat verlangen naar een onbewoond eiland begrijpelijk.

Intussen rijst de vraag of het conflict van de mens met de mens onontkoombaar is. Of, om het eens huiselijk uit te drukken: „Kan dat nu echt niet anders?” Jammer genoeg blijkt de onderlinge spanning van overoude

tijden te dateren. Het was al in de vijfde eeuw vóór Christus, dat een Heraclitus de strijd de „vader van alle dingen” noemde en na hem hebben de eeuwen en de geslachten geworsteld met het probleem van de strijd in al zijn schakeringen.

Voluit een probleem, ja! Dichters, denkers, profeten en — in de latere tijd — pedagogen en psychologen, allen hebben zich er intensief mee beziggehouden en getracht zowel oorzaken als richtlijnen aan te geven. Maar de dichters werden bespot, de denkers uitgefloten, de profeten weggewerkt en de rest doodgezwegen. Alles ontsproten aan factoren, ditmaal niet buiten, maar wel degelijk in de mens liggende.

Even nu een zijsprong: bent u wel eens 's morgens vroeg buiten de stad? Tot in de wijde omtrek weeft zich de hemelkoepel boven de landerijen; balen witte wolken tegen het diepste blauw, dat ge u denken kunt. En daar staat ge dan — een stip in de ruimte en ge bedenkt hoe klaar dit alles is en hoe zuiver. Het is niet meer dan een mijnering, maar... wat hebben wij het allemaal vreselijk ingewikkeld gemaakt. De natuur biedt ons dekking, voedsel, vreugde, maar (en vergeef 't mij, dat ik het opmerk) maar wij mensen hebben in de loop der eeuwen gevangenissen en zenuwinrichtingen moeten bouwen.

Goed en simpel is het leven; klaar en „sprekend” de stilte voor wie met open oog en hart rondgaat. Maar dit terzijde. Neen, in het „bestaan van alle dag” is het niet zo simpel en valt het alles niet mee. Erger, het wil er dikwijls bitter tegengevallen. Zij, met wie wij op ons werk en waar al niet van doen hebben, kunnen 't ons — en nog niet eens altijd met opzet — moeilijk genoeg maken. En wij hen. Daarom blijft de belangrijkste vraag: hoe zijn wij in de omgang?

Eens vertelde een landbouwer aan een bezoeker uit de grote stad op welke van zijn akkers straks rogge, haver of vlas zou groeien. Hoe hij dat zo precies uit elkaar wist te houden? „Wel” antwoordde de boer „da's nogal eenvoudig — ik heb 't toch zelf gezaaid?” Kijk, zo'n antwoord neemt ge dan mee naar uw stenen stad. Mogelijk dus, dat het niet zover de vraag is hoe wij zijn, maar wat wij zaaien. Reeds in de oudheid wist men het al: „Uta sementem feceris, ita metes”, of wel „Zo gezaaid zo gemaaid.” Soms ontmoet ge van die mensen wie alle humeurigheid blijkbaar vreemd is. Altijd zijn zij vol goede moed en vol vertrouwen. Bescheiden figuren, steeds bereid, door-en-door oprecht; men kan moeilijk kwaad op hen worden. Spot raakt hen niet en onwelwillendheid keert terug tot de afzender daarvan, afstuitend op de ontwapenende glimlach van deze mensen. Een glimlach, die een afspiegeling is van hun innerlijk. Hebben zij de „menselijke factor” méér dan anderen in bedwang, is dat hun geheim? Hoe dit zij, zij zenden iets uit van eigen rust. Zij bezitten een vertrouwen waarop geen wantrouwen vat heeft, een kracht die moeilijk of niet te omschrijven is. En daarop, op

deze even ondefinieerbare als uitzonderlijke eigenschap, loopt als het ware elke aanval stuk. Als een zee die tegen een rots slaat.

Nu zenden vele ongelukkigerwijs iets geheel anders uit dan rust en vertrouwen. Eerder nog het tegenovergestelde er van. Ongedurigheid, argwaan, en soms ook een vleugje wrevel. Men mag zich afvragen of hier de oorzaak ligt of althans het begin van de kortsluiting waarvan ik u sprak. Want, om deze twee maar te noemen, onrust en argwaan behoren tot de geestesgesteldheden die *dezelfde* gesteldheid bij anderen opwekken.

Wie wantrouwen zaait, mag niet verwachten, dat hij ooit enig vertrouwen zal oogsten. Wie wrevel uitzendt, moet op zijn beurt te zijner tijd bits bejegend worden. Of hij al dan geen kwade bedoelingen koestert — de reacties van zijn omgeving zullen er niet minder fel om zijn. Nagenoeg elke actie lokt immers een re-actie uit? Dit juist is de vloek van het boze, dat het steeds weer boosheid moet verwekken, zo ongeveer heeft Schiller gezegd. Of, als ik onze landbouwer nog even mag citeren: wij hebben tal van minder prettige reacties op de een of andere wijze zelf gezaaid.

Natuurlijk, dit is een harde zaak. Zij vraagt van wie haar serieus wil nemen een soort zelfonderzoek.

Het zou voor onze zielerust heilzaam zijn als wij in de hitte van de strijd zouden trachten een ogenblik tot bezinning te komen. Al was 't maar door middel van de overweging of wij de desbetreffende tweespalt mogelijk ook zelf hebben veroorzaakt. Als dit niet het geval mocht zijn des te beter!

In het verre oosten bestaat er een opvatting, die gedachten met daden vereenzelvigt, een theorie die wij vanmorgen moeten laten voor hetgeen ze is. Maar onwedersprekelijk schijnt het mij, dat ons gedachtenleven goeddeels dient tot basis van onze daden. M.a.w. de samenstelling van het een is voorwaarde tot de „kwaliteit” van het ander. En bekruipt ook u zo nu en dan het onbegrijpelijk gevoel, dat er nogal eens „Onzinnelijk wordt gedacht”? Dr. Van Hoesel heeft aan dit onderwerp indertijd een heel boek gewijd.

Het mag dan een wat vreemde veronderstelling zijn, maar misschien denken wij wel te snel, te automatisch, te ongeremd. Dan ontstaat begripsverwarring en wat daaruit voortvloeit. Wantrouwen vooral en veel reserve tegenover elkander. En kan dat bijdragen tot een beter inzicht in elkaars beweegredenen of in elkaars moeilijkheden? En nog een vraag: moeten wij het roer dan niet radicaal omgooien, door ernstig te trachten onzuivere gedachten, hoe menselijk die

ook mogen zijn, uit te bannen. Onzuiver denken ten aanzien van hen die dezelfde lucht inademen als wij. Het vertekent de beelden wel ongemerkt. Want het is heel goed mogelijk, dat de ander in het geheel niet zo ontoegankelijk is als hij op het eerste gezicht schijnt te zijn. Daar hebt u nu dat drukke baasje. Doorlopend is hij aan het woord, van luisteren weet hij niet. Goed, u kunt zijn oeverloos gebabbel niet bewonderen en ik al evenmin, wat intussen ook niemand van ons zal vergen. Maar dan mogen wij hem evenmin wantrouwen en hem mijden. Of weten wij wat zulk een gedrevene, zoals men dat tegenwoordig uitdrukt „ergens” tot zijn verwarde betogen dwingt?

Wij twifelen aan zoveel, maar met recht mogen wij er aan twifelen of velen onzer inderdaad zo kwaadaardig zijn als de kwaadenkendheid van sommigen wil vermoeden. Er is reden haar niet zo ernstig te nemen, de bewering dat deze groep mensen minder goede bedoelingen heeft dan gene. En zou de oorzaak van een onenigheid altijd *uitsluitend* moeten worden gezocht bij de ene partij — zouden ook de anderen hier niet een fout (o, een kleine maar) hebben gemaakt?

Wie ouder wordt, wordt tevens milder. Milder in zijn reacties en milder in zijn oordeel.

Met smart heeft hij ontdekt, hoe een gering misverstandje niet zelden een levensgrote misvatting en daarmee een levenslange verwijdering op de troon heft. Hoe vaak moeten mensen lijden onder omstandigheden die zij — o ironie van lot en leven — zelf, zij het ongewild, hebben opgeroepen.

Want de grootste narigheid kunnen aan een (schijnbare) kleinigheid ontspringen: een blik, een woord, een negatieve gedachte. Ja, ook die! Maar nooit, zolang de wereld draait, is uit zo'n opwelling een bruikbaar denkbeeld, laat staan een positieve daad geboren. Zomin er ooit appels van een pereboom zijn geplukt. Ook de gedachtenstroom moet, evenals een verkeersstroom, worden geregeld, in vaste banen worden geleid. En het wantrouwen, een van de grote verkeerszondaars, moet nauwlettend in het oog worden gehouden. Wantrouwen — „het laatste, dat grote zielen aanleren”, zoals iemand heeft opgemerkt.

Het vertrouwen daarentegen fungeert in ons denken als de verkeersagent. De tijd zal dan leren wie uw vertrouwen wel en wie het niet waard is geweest. Moeten wij niet eerlijk bekennen, dat wij in ons leven herhaaldelijk zijn gesterkt door de wetenschap, dat er steeds mensen waren die, tegen alle geruchten in en dwars door alles heen, in ons bleven geloven, niet van zins hun vertrou-

(vervolg op pag. 4 onderaan)

lezingen voor de radio

- zo. 3 juni VARA 9.45 uur: H. G. Cannegieter: „Onze Banden”.
- zo. 10 juni VARA 9.45 uur: H. Jansen: „Pinkstervuur”.
- zo. 17 juni VARA 9.45 uur: P. D. van Roijen: „Al is mijn glaasje klein...”.
- zo. 24 juni VARA 9.45 uur: L. Esmeijer: „Wij mensen”.
- zo. 1 juli VARA 9.45 uur: D. H. Prins: „Gemaskerd”.

Er zijn er verscheidenen die Leo Polak node missen in het huidige geestelijke leven. Men moet volledig deel genomen hebben aan de vooroorlogse polemiek over de grote vragen van levens- en wereldbeschouwing — en daarbij aan een bepaalde kant gestaan hebben: bij hen die opkwamen voor zuiver recht, vrijheid van denken, vernieuwing van opvoeding en onderwijs — om nu ten volle te beseffen welk 'n geweldige man met een slag in 1941 aan onze cultuur is ontvallen.

Was zijn dood 'n vuile zaak — feitelijk vermoord als hij werd door de lage tegenstanders van al wat hij voorstond — zijn leven is 'n fraai leven geweest; gespannen vaak, maar wie ontkomt op die volstrekt verkozen hoogte aan treffers van beneden?

't Was 'n studieuze leven, vol duidelijke successen van zijn gaven en inspanningen. 't Boek waarmee hij op 32-jarige leeftijd het fundament legde voor zijn gehele verdere werkzaamheid — „Kenniss-leer contra materie-realisme” — heeft men buiten de editie van het verzamelde werk gehouden en daar is wellicht iets voor te zeggen, zowel in principieel opzicht als op grond van compositorische overwegingen. Maar het is een boek, dat zonder één aarzeling als kenschetsend voor Leo Polak moet gelden. Ongelooflijk belezen, vlijmscherp polemisch, haarfijn formulerend en verbluffend van ordestichtend vermogen.

Stap voor stap behoeft hier zijn leven niet te worden voorgesteld. Hij werd wat hij worden moest: hoogleraar in de wijsbegeerte, als opvolger door Heymans zelf uitverkoren op de Groninger leerstoel.

Zijn hoofdwerk moet men achten zijn dissertatie „De Zin der Vergelding, een strafrechtsfilosofisch onderzoek”, waarvan bij

zijn leven alleen het eerste deel verscheen, terwijl het tweede door Libbe van der Wal conscientieus in het verzameld werk voor het eerst werd gereconstrueerd. Een stroom van essays, verhandelingen, studies, historisch-wijsgerige opstellen is daarna uit zijn pen gekomen.

Zijn terrein was feitelijk de kernproblematiek van het moderne humanisme: de verantwoordelijkheid, het vraagstuk van leed en sterven, het waarheidsbegrip, de normen van 't sexuele gedrag, het vrije denken.

Men moet zijn denkbeelden, zijn denkwijze beter gezegd, niet willen navertellen. Hij is daarvoor al te leesbaar zelf.

Er zijn er in onze kringen velen die het oneens of in bepaalde opzichten oneens met hem zijn — want hij had duidelijke, onbewimpelde, van alle vaagheden gezuiverde opinies. Maar niet zijn reactiewijze wordt door de zoëven genoemden betwijfeld op waarde of zin. Hij heeft met zijn hele autoriteit zich ingezet voor wat onpopulair was in zijn dagen: de vrijheid van menselijke ontplooiing, de zuivering der moraal van theologische smetten.

Midden in zijn werkzaamheden — vol beloften voor de ontvouwing van zijn wijsheid — werd hij gedood.

Zoals ik bij het begin zei: we missen hem. Ik zou willen horen wat hij dacht van de dingen die ons bezig houden — over het existentialisme, over huidige filosofemen, over het verbond. De indruk wil niet van mij weg dat een boek als van Szczesny in een omgeving van figuren als Leo Polak, Menno ter Braak en Pos toch beduidend minder bijzonder geacht zou moeten worden. We hebben alleen zijn verzameld werk. 't Was een groot leraar.

P. Spigt.

(vervolg van pag. 3)

wen in ons op te zeggen. Veel zou er veranderen en veel zich in ons leven ten goede keren als wij er toe konden besluiten elkan- der met meer vertrouwen tegemoet te treden. Om te beginnen zouden wij ontdekken, dat het een vrij wat steviger basis heeft te bieden dan onze, zo vermoeiende reserve. Weet u, vertrouwen staalt de mens, het schenkt hem een rustige hartslag. Maar argwaan vreet aan hem, maakt hem ziek en slijpt hem op.

„Toch kan men ook te goed van vertrouwen zijn”, zal iemand opwerpen, denkend aan degenen die ooit de dupe werden van, laat ons zeggen een oplichtertruc. Maar wie daaraan ten offer vielen, hadden dit veeleer te danken aan hun vergaande lichtgelovigheid. Er bestaat stellig verschil tussen hem die, gewaarschuwd-en-wel, in de val trapt en hem die bezielde is met een vast vertrouwen in de goede wil van zijn omgeving. Meestal is dan ook de vrees voor een te goed vertrouwen niet anders dan de angst bedrogen te zullen uitkomen. En daarvan heeft Frances Kemble terecht getuigt:

„Beter allen te vertrouwen en bedrogen te worden en daarover te treuren dan te twijfelen aan één hart, dat, als wij 't vertrouwd hadden, ons leven zou hebben gezegend met geloof aan de mensheid”.

Wil ik dan beweren, dat wrijvingen onmogelijk zullen zijn zodra wij elkaar voor 100 % zijn gaan vertrouwen? Dat wil ik niet.

Ik herhaal: daartoe zijn er teveel *buiten* de mens tot kortsluiting leidende factoren. Wel zou meer onderling vertrouwen het menselijk contact aanzienlijk vergemakkelijken en dus een winstpunt opleveren. Bij de enkeling beginnend, zou dat vertrouwen nog zwak zijn, maar zich tot velen uitbreidend, zou het snel in kracht en omvang toenemen. Het is er mee als met een in 't water geworpen steen: steeds wijder slaan zich zijn kringen, om geleidelijk steeds groter vlak te bestrijken.

Vertrouwen, meer vertrouwen in elkander, het zal ons leven verrijken. Het zal het heersende wantrouwen beschamen, beschamen en ontwapenen. Het zal ons, naar het reeds geciteerde woord van Kemble, „zegenen met geloof aan de mensheid”.

Alle reserve ten spijt!

CHRISTIAAN HENNEKES.